

נאומיו של נתניהו לא נועדו, כפי שנרמזה, להעביר מסר אידיאולוגי פשטני, אלא ליצור במתכוון מראית-עין של מסר בלי לומר שום אמירה אידיאולוגית או ערכית. לשם כך משמשות אותו תחבולות לשוניות מרתקות

הארץ, 29.5.1998

מאת זהר שביט

שלושה נאומים שנשא באחרונה ראש הממשלה, בניסין נתניהו – בטקס פעמוני היובל, ביום הייסוד ובעת ביקורו בארשו"ץ ובבירוק נאו – יכולים לשמש מפתח לחלק מעולמו הפנימי, לפחות, ולתפישתו את קהלו. בשלושת המעשרים מציב עצמו נתניהו מול הקהל ומול ההיסטוריה היהודית כמעין מתווך בין שמים לארץ; בין הקהל האנושי המציאות העכשית וית לבין העבר והעתיד. הוא היודע לקרוא טוב מכל את מהלך ההיסטוריה, וביריו הפקידה "ההיסטוריה" את ההגה, את ניהוטה של מדינת ישראל לקראת העתיד. כל היתר הם צופים פסיוניים שנתנו בידיו את ההגה ברצון, או שפי קנים ומבקשים טובי סגוריים.

לכאורה אלה נאומים שעיקרם מסר פשוט ותכליתי, העושה שימוש בסמלים מוכרים. קריאה מרוקנת יותר מלגונה שהם נבנו בקפידה מחושבת המבוססת על תחבולות רטריות מורכבות. תכליתן של אלה אינה, כפי שנרמזה, להעביר מסר אידיאולוגי פשטני, אלא ליצור במתכוון מראית-עין של מסר בלי לומר שום אמירה אידיאולוגית או ערכית; מעשה אמנות של אמירת לא-כילום בלא-מעט מלים. רק אמירה ברורה אותה יש בנאומים האלה, והיא הארדתו של נתניהו. המסר הערמטמי והוא: אני המנהיג היחיד בודדו, שהיה ערך למי נהיגי החרוזה הקדומים, אם לא גדול מהם; אני הוא המגלם את המלחמה, את השואה, את הכרי טחון, את הסמלים האומיים, את העתיד; אני הוא העבר, ההווה והעתיד; אני הדגל, אני המרינה.

נתניהו נהג לפתוח את דבריו – ולטייטם – בציטוט מטקסט קאנוני: תפילה, ציטוט מן המסר קרא או אלוויה לנאום ספרדס. בנאום בירוק נאו פתח במסוק מ"שמע ישראל" וסיים ברברי הנביא יחזקאל. בנאום בפעמוני היובל פתח בהסרה "יש כלבי תפילה", המאוסת את נאור מו הנודע של מרטין לותר קינג "I Have a Dream", וסיים בתפילה "אבינו שששמים". הסיום הפתוח, יוצרים רושם של מעגל שנסגור, של הרמוניה מרומה ואף של הצטנעות, כעוד שלמעשה המסוק והטקסט לחבר את נתניהו לגלריה נכבדה של דמויות היסטוריות. אבל בתמונת העבר של נתניהו אין כמעט

דמויות מפתח מההיסטוריה היהודית והישראלית. אפילו בנאום היובל לא התייחס לא ליהודי צל, לא לכנגוריון ואפילו לא לז'בוטינסקי ולבגין. אין לו דמויות הורחות ואין דמויות שהיא מוכן להכיר לוק טובה בפומבי. הוא אינו רואה עצמו חליה בשלשלת של מנהיגות ציונית ישראלית. כך הוא מציב עצמו כפרשן נה וכמייצגה היחיד של ההיסטוריה הישראלית החדשה.

גם האירועים ההיסטוריים משמשים לצורכי ההווה הפרטי והעתיד הפרטי. בנאום בירוקנאו הובעו עמדות שאיפיינו את נאומי מנחם בגין; אנהו מול העולם, שהיה כולו נגדנו, ולכן אין לנו לסמוך אלא על כוחנו. אבל בניגוד לבגין, נתניהו לא הציג את השואה כמאורע בהא הידיעה של העבר ההיסטורי, אלא כמו משך אר תה לווה ולעתיד. בירוקנאו נהפך בפיו למקום "קטן ועלוב... פס אחו של מסילת ברזל, שני מנבים". בססוי אמר נתניהו, כי הוא זה שהיטיב ללמוד את הלשק מתגודל היהודי בשואה, הפי גים אותו, ומכאן באו תעצומות הנפש שעשוהו נושאנתון קשות.

ומדוע לא הפציצו מפציצי כעלות הכרית את מחנה ההשמרה תשוכתו של נתניהו: "מי שום שלדגל ישראל לא היתה מדינה". כעבור שבועיים, בנאום במרכז הליכוד, גיים את אויש וויץ וכירקנאו כדי לזכות בהצבעה בעניין פרד צדחלי פניסמפלגתי, טבע כי "שלוס מתחיל בבית" ושאל רשמית את קהלו: "אתם חושבים שמישוד עשה הבחנה בין בעלי כיפות וגלויי ראש...". שוב עשה נתניהו הבחנה הרות בין צדי בורים שונים בתברה הישראלית כדי לעשות הן פוליס, הפעם תוך כדי ניהוטה של אושוויץ. גם ההיסטוריה של מדינת ישראל, בנאום בטקס המצאת יוק, שנת היובל, היתה להיסטוריה ריה חסרת רשק. אנשי ההצטיינות ההווסה הפרסית, אנשי הצבא, אנשי הרוח, העולים היי שנים והארשים, הגבירים והגסים, הילרים והגי ערים, הלחמים והמפעלים – כל אלה נותרו גיבורים אלטניים. במרכז הנאום עומד נתניהו: הוא מתפלל, הוא יהודי תקווה. הוא מחבר בין העבר לווה ולעתיד.

לשם כך משמשת אותו תחבולה לשונית מרתקת: בנאומיו מערף נתניהו להשתמש בצורת רבים או יחיד של בניינים פעילים בתא רז את עצמו, ואילו בשאר המסרים הוא מערף את צורת שסהופעל, המתארת את הפעולה

כלי לייחס אותה למבצעה. וכך, בנאום היובל, משאר נתניהו את "העושים" בצל האנונימיות ככך שדוא משתמש חמיד בלשון שסהופעל ולא בלשון של הדמויות הפועלות: "לקום", "להתחיל", "להצמיח", "לקרוע עוד וגידים", "להפחית רוח חרשה, במקום: הם קמו, הם הצמיחו וכך.

עניין זה כולט פייכמה במעבר הוד אל ה"א" גי". הרמות הקונסטרטית היחידה הקיימת בנאום היובל היא "אני"; ל"אני" הוא יש פנים מדויקים וגם ביטוי לשוני אחר; עתה משתמש נתי היה בלשון הווה ועתיד המייחסת פעולה לזרבר: "אני בסות ש", "אני יהודי תקווה ש".

כך שב נתניהו ומחליק מ"אני" ל"אנו" ול"מי מלי המדינה ויוצר זהות בינו לבין הקולקטיב הסמלים. בנאום היובל נתניהו מייחס לעצמו במובלע, ורך המעבר מאנונימיות לטקסטריות של ה"אני", כל מה שתיאר קודם לכן כצוקוה "אני בטוח שככזה ותקווה", "אני יהודי תקווה של גדולה זו". ומנהיג מעכס לו את ההיסטוריה של העם היהודי והיאודה תמסקר לקראת סוף הנאום בו עצמה הוא שיתגבר, לברו, על האתי גרים והמכשולים. ועכשיו, כשנעשה המעבר מ"אנו" ל"אני", אפשר לתווד ל"אנו" ולרבר שוב כאופן כללי על העתיד, שבו עומדים "אנו", האנונימיים, ופנינו בתקווה לעתיד.

בנאום בירוקנאו מוצב הסנהיג באור הורשך רים ורך העמדת ניגוד בין אני ואנו לבין העיד לם וכן אנלוגיה בינו לבין המדינה המיוצגת באור מסמליה – הדגל. אלה הנפשות הפועלות היחידות. הדגל והעולם ונהפך לבמות במשחק שמנהל ומנהיג נגד העולם, תוך כדי שינוי תפקידו. אין הוא סמל למדינה, ואין מדובר במרינה שיש לה רגל, שגוררים ומטבע, אלא להי פרו, לרגל יש מדינה וגם שטרירים ומטבע. מכיוון שכך, הדגל נושא נאום פוליס ואומר לרוצחים, לעולם לא עוד. נאום של הדגל סק רין מכוחו על המנהיג העומד לצדו, וכך נוצרת המשואה בינו לבין הדגל, בינו לבין המדינה. לשון הנאומים יוצרת מראית של עושר לשוני המנה לכאורה לכל. באלוהיות למסר ולטקסטים קאנוניים אחרים מערב נתניהו מני גן יוסייובי וכן משתמש בקלישאות הוך כדי העמדתן בהקשר חדש. חלק מהנאום מוכיר את הכתיבה הרווחת בקרב הצעירים ומתורכו בשרי טים היוסיוויטיים המריוואליים, לכאורה השפה של ושלך, כמו ברבריו על הדגל: "לא היו לו

שגיררים ולא מטבע ולא משך ממד תע
 שיהי. במקום הקליטאות עמדו מעטים מל
 רבים, הוא אמר: "היינו מעטים חסרי אמצע'
 לחיטה". ציורפים כבולים אחרים, כמו "לקום
 מתוך האפר", מסתן נתניהו דרך שימוש בצד
 רוף הלקוח מפותן פופולרי, "להתחיל מברא
 שית".

מה שמנכיד את יעילות הדברים הוא, שבי
 דיבור עממי כאלו זה משולב המאמץ של אני,
 הרגל וההיסטוריה. בניגוד לרטרופקיה של בנין,
 שהיתה כלי להעבדת מסר, אצל נתניהו אין
 אלא רטרופקיה צרופה, הנהמכת למסרה. אין בר
 בריו צניעות, אירוניה או סרקום ואין בהם מסר.
 האדיאלוגיה נעלמה ועל מקומה באו חזרות
 איך סופיות על מושגים בעלי אופי פרומטי כמו
 "ביטחון" ו"הרדיות".

האם פירוש הדבר שלנתניהו אין תפישה ער
 למן ספרו "טקום תחת השמש" מלמד שירע
 לנמה משנה היסטורית ומריגית סרודה. השא
 לה, אם הוא נוהג לפי המשנה הסרודה האת אך
 מצליח להסתיר את מעשיו, או שסטה בכוח
 הבסיכות מן המשנה ומנסה לסשטש זאת, היא
 עניין לפרשנות פוליטית.

הסיבה העמוקה, שאין הוא פורש בנאומיו
 מסר בעל תוכן אידיאלוגי, נעוצה כפרשנותו
 למושג הישן "סמוך". כאן אין מדובר כפריאה
 "לסמוך" על המערכת, שיש לה סמורת אי
 ריאולוגית ופוליטית, אלא על האחר והיחיד,
 מי שההיסטוריה עומדת לימינו ולכן אינו צריך
 לשתף גם את קהל החסירים במשנתו ובערכיו.
 על הקהל להקשיב ולסמוך" בעיניים עצומות,
 כי המנהיג על המרפסת הוא שירע לקשר בין
 שמים לארץ, בין מטרה למכסיס, בין הצלחה
 לסכנה, בין רמיון למציאות. הויות הרעף נר
 בעת מאנו עצום, העולך ומתחוק ומתהדר.

בעומרו על המרפסת אפשר שנתניהו משוה
 עצמו למי שעמד על המרפסת במלון "שלושת
 המלכים" בבואל לפני קצת יותר ממאה שנים;
 כמו שגם תמונת השחור שלו, הנראית למבקי
 ריו פנטסיה מסוכנת, תתממש. אבל הסקסטים
 של נתניהו, וגילויים אחרים, מלמדים על
 התהום הרובצת בין המרפסת והוא לבין המר
 פסת ככיכר ציון או כיכר ספרא. יש לקוות,
 שבעתיד לא ייתפשו נאומי המרפסת האלה
 כשילוב של מרגייה ומארה.

החיים וזר פירע

אוקטובר '85, כיכר ציון בירושלים